

UDK 81'3733

Pregledni rad

Ніна ІЩЕНКО (Київ)

Національний технічний університет України

„Київський політехнічний інститут імені Ігоря Сікорського“

ОЦІННІ СКЛАДОВІ КОНОТАЦІЇ: ОЦІННИЙ КОМПОНЕНТ У СТРУКТУРІ СЛОВА І ОЦІННЕ ЗНАЧЕННЯ

У статті розглядається один із компонентів конотації – оцінний і одночасно оцінне значення, яке формується на основі цього компоненту. Оцінний компонент слова – це позитивна або негативна оцінка, яка міститься у значенні слова або набувається словом із контексту. Оцінне значення – поняття високої абстракції і його зміст дозволяє суб'єкту варіювати референтну віднесеність знаку.

Ключові слова: *конотація, оцінний компонент, оцінне значення і оцінне слово*

Інтерес до теорії номінації, характерний сучасній лінгвістиці очевидний: він пов'язаний з організацією семантичної структури мовного знаку.

Лексичне значення слова являє собою відображення певного фрагменту дійсності, що закріплено у слові як знаку, і розглядається як сукупність денотативного і конотативного компонентів (Говердовський 1991: 95). Денотативний компонент є частиною значення знаку, що відображає в узагальненій формі предмети і явища об'єктивної реальності. Конотативний компонент або частина значення, що характеризує ситуацію спілкування, учасників акту спілкування і їх відношення до предмету мовлення, включає експресивний, емоційний і оцінний компоненти. Якщо денотативний параметр однозначно трактується дослідниками як область семантики, зорієнтована на відображення певного фрагменту об'єктивної дійсності, то конотативний компонент у концепціях різних авторів представлений суперечливо.

Щодо конотативного компоненту існують дві точки зору. По-перше, інформація, яку несуть конотативні семи, є додатковою, факультативною, що накладається на предметно-логічний інформаційний компонент значення. По-друге, конотативний компонент семантики мовної

одиниці є рівноправним компонентом її семантичної структури, тому що ми розуміємо, відчуваємо, оцінюємо і переживаємо одночасно з найменуванням предмету оцінки. Ствердження факультативності, вторинності конотативного компоненту можна вважати логічним, тому що існують конотативно незабарвлені лексичні одиниці. Думка людини постійно коливається між логічним сприйняттям і емоційним, ми або розуміємо, або відчуваємо, але й частіше наша думка складається одночасно із логічної ідеї і почуття. Ці два компонента поєднуються у різних пропорціях, тому один завжди переважає. В цьому випадку можна говорити про логічну або емоційну домінанту, про різне співвідношення денотативних і конотативних сем, наприклад, у значеннях лексичних і фразеологічних одиниць. У фразеологізмі експресивне переважає над номінативним, підпорядковано йому, і ці дві сторони мовного знаку синкретичні, тоді як у лексиці (особливо неекспресивній) вони роз'єднані, диференційовані.

Складність конотативного компоненту є причиною того, що він до цих пір не має однозначного визначення. Одним з можливих кроків рішення проблеми конотації може стати визначення її природи як суперечного, соціального і індивідуального феномена. Конотативний компонент містить інформацію мовця до об'єкту, що номінується, і виступає як семантична категорія, з одного боку, а й з іншого, як стилістична категорія з її компонентами: експресивності, емоційності і оціненості, коли слово набуває конотації у мовленнєвій ситуації. У вирішенні питання неоднозначності визначення конотації та розкритті сутності одного із її компонентів – оцінного – полягає **актуальність цієї статті**.

Предметом статті є оцінна складова конотації, оціненість як здатність виражати позитивне і негативне відношення мовця до пропонованої інформації.

„Конотація – додатковий компонент значення мовної одиниці, що доповнює її предметно-логічний зміст об'єктивними відтінками оцінки, емоційності, експресивності, функціонально-стилістичної забарвленості, а також відтінками, зумовленими соціальними, ідеологічними, культурними, ситуаційними аспектами комунікації“ (Селіванова 2006: 249). У сучасній лінгвістиці відокремилися різні підходи до структури конотації. По-перше, у конотації визначають системно-зумовлені складники значення: емотивний (емоційний), оцінний, експресивний і стилістичний або функціонально-стилістичний. По-друге, конотація обмежується мовленнєвими елементами змісту: асоціативними, контекстуальними, прагматичними, емотивними. Цікава ще одна позиція, за якою зміст конотативного компоненту пов'язують тільки з емотивністю, а й експресивність і оціненість відносять до сфери денотації, хоча не виклю-

чають зв'язок емотивності з експресією і оцінкою (Телия 1986: 144). Ми розглядаємо конотацію з двох позицій: як семантичну категорію і тоді вона складається із трьох частин: експресивності, емоційності і оціненості; і як стилістичну категорію, що складається із чотирьох елементів: експресивного, емоційного, оцінного і стилістичного або функціонально-стилістичного.

У мові відображається взаємодія об'єктивної дійсності і людини у різноманітних аспектах. Одним з важливих аспектів, є оцінний, який дозволяє розглядати мову не тільки як засіб пізнання світу, але як засіб відображення людських почуттів, емоцій, інтенцій. Кожний процес відображення об'єктивної дійсності є оцінним, оскільки відношення суб'єкта до об'єкту пізнання завжди детерміновано його практичними та духовними потребами. Оцінне відношення до багатобічних явищ об'єктивної дійсності є невід'ємною властивістю пізнання людини, яка характеризує об'єктивну дійсність позитивно або негативно і відображається у мовних одиницях.

Головною причиною породження мовних знаків, які містять оцінку, є потреба суб'єкту в процесі комунікації виразити своє оцінне ставлення до позначеного, тому під час експлікації оцінки ціннісно-оцінне ставлення людини до денотату може виявлятися безпосередньо з семантики вжитих одиниць, або виводиться на основі конотацій, контекстуальних та інших дистрибутивних властивостей об'єкту. Денотативні компоненти значення лексичної одиниці складають її концептуальне ядро, а й конотативні компоненти включають оціненість, образність та функціонально-стильову маркованість. Оцінний елемент мовних знаків може входити складовою частиною в денотативний: *der Prachtkerl* (чудовий хлопець), *der Dummkopf* (дурна голова), або в конотативний: *du bist Esel* (ти осел з негативною конотацією), *süsse Freiheit* (солодка свобода з позитивною конотацією), аспекти значення.

„Конотація як експресивно маркований макрокомпонент семантики є продуктом оцінного сприйняття і відображення дійсності у процесах номінації“. Експресивно-оцінне значення у межах конотативного компоненту, головним чином, виникає у результаті вторинної номінації, яка здійснюється на основі аналогії, порівняння, переносу та суміжності значень, втілених в тропях, і передбачає можливість включення оцінних категорій в семантику переосмисленого слова. В такому випадку ідентифікаційна функція стає не первинною, а й вторинною для оцінних мовних знаків. Нова семантична форма, яка виникла, має стилістичний оцінний компонент, що поєднується з раціональною оцінкою.

Оцінне значення може формуватися у структурі конотації як мовної категорії, залежно від змістовного наповнення лексичних одиниць, так і мовленнєвої категорії, залежно від комунікативних ситуацій. Оцінний компонент у контексті може актуалізуватися, складаючи смисл знаку або його суттєву частину. Підбір слів з оцінним компонентом у семантиці, створення контекстуальних умов для актуалізації цього компоненту, висування його на перший план зумовлює породження оцінено насиченого тексту, глибоко оцінного твору. Оцінний компонент значення знаку, це схвалена або не схвалена оцінка, що міститься у значенні слова. Не можна пов'язувати оцінний компонент слова з дійсним або хибним вживанням слова; оцінка може не відповідати реальній ситуації. Наприклад: слово *дебаш* (*Skandal, Radau, Krach*) має очевидний негативний оцінний компонент, однак інша людина може назвати таку ситуацію *конфліктом* (*Konflikt*) і це слово не має оцінного компоненту. Тому із-за оцінного компоненту можуть виникати серйозні протиріччя при опису одного і того ж поняття. Позитивна оцінка у словниках не фіксується. Оцінний компонент може бути зведений до вираження двох протилежних оцінок: позитивної (меліоративної) і негативної (пейоративної) (Беляевская 2016: 43–54).

У словниках для характеристики негативного оцінного компоненту використовуються такі ж позначки як і для характеристики негативного емоційного компоненту: ірон., ласк., несхвал., презр., жартл. Лексичні одиниці з оцінними конотаціями володіють узуально закріпленими відношеннями мовного колективу до того чи іншого предмету, чи явища дійсності і здібні виконувати поряд з вираженням основного денотативного змісту також оцінну функцію: *die Korruption, der Militärputsch, die Aufrüstung*. Знаходячись у складі конотації, оцінна сема сприяє метафоризації слів: *weiches Klima, eiserne Lady*.

Слова можуть вступати за своїм оцінним компонентом у синонімічні і антонімічні відношення: *ein schöner, guter, toller Mann – ein hässlicher, gegnerischer, gegenteiliger Mann; begabtes, fähiges, talentvolles Mädchen – unbegabtes, talentloses Mädchen*. Однак не завжди антонімія ґрунтується на протиставленні позитивної оцінки негативній, іноді позитивна оцінка протиставлена відсутності позитивної оцінки, тобто своєрідному середньому стандарту – нулю. Наприклад: *erfahrener, bekannter, verdienter Schauspieler, Sportler – unerfahrener, junger Schauspieler, Sportler*. Слова *bekannter* і *junger* заперечують меліоративну оцінку слів *erfahrener – unerfahrener* (антонімічні відношення).

Необхідно розрізняти оцінні компоненти значення і оцінне значення. У мові виокремлюється тематична група слів, що виражають оцін-

ку (позитивну або негативну), до якої належать прикметники загальної оцінки: добрий, поганий, гарний, позитивний, огидний, чудовий та інші. Оцінка в цих словах виступає як поняття, як денотативне значення слова. Такі слова є оцінними знаками і мають оцінне значення. Ці поняття мають високу ступінь абстракції і суб'єктивний обсяг; зміст понять дозволяє суб'єкту широко варіювати референтну віднесеність знаку.

Денотат відображений у понятті у вигляді настільки загальних ознак, що різні суб'єкти знаходять його у чисельних референтах, залежно від точок зору мовця, його смаків, його звичаїв, світогляду, інтересів і т.д. На референтне віднесення оцінного знаку впливають професійні, національні, соціальні і інші позамовні чинники. Що добре в одну епоху, за одними умовами, то погане за іншим; що добре для національної свідомості одного народу, то погане для іншого.

Мовець, вживаючи у мовленні будь-яке оцінне слово, знаходиться під впливом двох факторів: об'єктивної ідеальної норми, що існує у даному суспільстві, і суб'єктивної ідеальної норми, свого уявлення про нормативні ознаки цього предмету. Зіставляючи своє уявлення про референт з об'єктивною і суб'єктивною нормами, суб'єкт робить висновок про відхилення якостей предмета від рівня норми і здійснює оцінну предикацію. У різних випадках переважає або об'єктивна, або суб'єктивна норма. Суб'єктивність обсягу понять оцінених слів саме виявляється у залежності номінації від суб'єктивної норми оцінки.

Оцінний компонент виокремлюється у значенні багатьох знаків. Наявність його можна встановити шляхом трансформації тлумачення значення у словнику в тлумачення, яке мало б оцінку „це – добре, це – погане“ (Приходько 2001: 362).

Оцінний компонент часто супроводжується емоційним, але їх збіг не є обов'язковим. Оцінний компонент містить конкретну оцінку за такими ознаками синонімів: зовнішністю (*schön, nett, unangenehm*), особливостям мовлення (*wortkargig*), розумової діяльності (*klug, vernünftig, dumm*), характером (*energisch, aufbrausend*), вмінням та навичками (*geschick, erfahren, gewandt*).

Оцінка може виникати у неоціненого слова від впливом сполучення: *Quadratkinn* (квадратний підбородок). Нормативний аспект передбачає стандартну ознаку, що не співпадає з ознакою „квадратний за формою“ і семантика нового слова набуває негативно-оцінну сему.

Оцінка у слові може виникати ситуативно. Так, у реченні *Die Halle war leer* (Зал був пустим). Слово „пустий“ у одній ситуації несе позитивну оцінку, у іншій – негативну, а також може не нести жодної оцінки, а й бути інформативною одиницею.

Таким чином, оцінний компонент додатково характеризує дено-тативний компонент значення. Оцінна характеристика значення слова може бути позитивною і негативною, мовною і мовленнєвою. Слово може мати оцінне значення як словесний самостійний фрагмент, а й може виступати як компонент конотації, який пов'язаний з емоційним та експресивним компонентами, що складають структуру конотації.

Література

- Беляевская, Елена, *Семантика слова*, Высшая школа, Москва, 2016, с. 43–54.
- Говердовский, Владимир, *Коннотемная структура слова*, Вища школа, Харьков, 1991, с. 95.
- Приходько, Галина, *Способи вираження оцінки в сучасній англійській мові*, ЗДУ, Запоріжжя, 2001, с. 362.
- Селіванова, Олена, *Сучасна лінгвістика. Термінологічна енциклопедія*, Довкілля, Полтава, 2006, 249 с.
- Телия, Вероника, *Коннотативный аспект семантики номинативных еди- ниц*, Наука, Москва, 1986, с. 144.

Ніна ІЩЕНКО

EVALUATED COMPOSITE CONOTATIONS: ESTIMATED COMPONENT STRUCTURE OF THE WORD AND EVALUATING VALUE

The author of the present paper considers one of the connotation components – evaluation, and at the same time the evaluation meaning of a word. Evaluation component is an approval or a disapproval, which is concluded in the meaning of the word or from the context.

Key words: *connotation, denotation, evaluation component, evaluation meaning, evaluation word.*